

Piibliseltside tööst Eesti- ja Liivimaal

Tänavu, 2023 möödus 210 aastat piibliseltside töö algusest Eesti- ja Liivimaal.

Juba 1806. a., kaks aastat pärast Briti ja Välimaa Piibliseltsi (BVPS) asutamist Londonis, võtsid eestimaalased sellega kontakti. Noarootsi pastor Gustav Carlborm kirjeldab oma kirjas piibliseltsile rootslaste, sakslaste ja eestlaste hulgas valitsevat olukorda – suur puudus on Piiblitest – ning teeb ettepaneku rajada kohalik piibliselts. 1807. a. tegutses selles sihis Tallinna Mihkli kiriku abipastor ja gümnaasiumiõpetaja Gustav Swerdsjöe; analoogilise kirja saadab 1810. a. E. G. Nietz Riist.

1812. a. tuli Tallinnast ja Riist BVPS juhatusele teateid, et eestlased ja lätlased vajavad Uut Testamenti ja Piiblit. BVPS esindaja andis selle realiseerimiseks 1000 naela. Kohapeal alustati Piibli ettetellimiste kogumist. Ilmselt samal aastal tekkisid Tallinnas ja Tartus väikesed aktivistide grupid, keda võime nimetada esimesteks piibliseltsideks Eesti territooriumil.

1813. a. asutati Sankt-Peterburgis piibliselts, mis järgmisel aastal nimetati ümber Vene Piibliseltsiks. See oli pooleldi riiklik asutus, mis tegutses valitsuse toetusel ning mille juhatusse kuulusid kõrged ilmalikud ja vaimulikud ametiisikud. 1813. a. suvel külastas Eestit BVPS esindaja John Patterson, kes oli aidanud luua rahvuslikke piibliseltse nii Rootsis, Soomes, Taanis, Islandil kui ka Venemaal. Siia tuli ta koos vürst Lieveni ja parun Wietinghofiga, ning nüüd ei vaielnud keegi enam haruseltside asutamise vastu.

Sankt- Peterburgi Piibliseltsi haruseltsid asutati ametlikult Tartus 1813. a. 10. juunil ja Tallinnas sama aasta 1. juulil. 1817. a. olid Liivimaa Eesti alal abiseltsid (“abikogudused”) kümnes kihelkonnas 6929 liikmega, 1818. a. viieteistkümnes koguduses 9414 liikmega.

Piibliseltside toetusel hakkas Eestis ilmuma rohkesti vaimulikku kirjandust, eriti katekismuse ja Piibli seletusi, palve-, laulu- ja jutluseraamatuid, samuti usulisi traktaate ja kirjeldusi. Piibli abiseltsides ehk “piiblikogudustes” osales suur hulk talupoegi, kes tegelikult moodustasidki liikmeskonna enamuse. “Piiblikoguduse” juhiks oli mõisnik või kihelkonna kirikuõpetaja. “Piiblikogudused” levitasid rahva seas jumalasõna, nende kooskäimised ja piiblipühad virgutasid rahva usulist ärksust.

Olukord piibliseltside tegevuses muutus, kui troonile asus tsaar Nikolai I, kõige lääneliku vastaselt meelestatud valitseja. 1826. a. lõpetati Vene õigeusu kiriku survele Vene Piibliseltsi tegevus ning suleti haruseltsid. Samal aastal lõppes ametlikult ka haru- ja abiseltside tegevus Eestis.

Aga juba 1827. a. asutati Sankt-Peterburgis Vene Evangeelne Piibliselts, mis ühendas protestante. Seltsi presidendiks valiti vürst Lieven. Ametliku tunnustuse sai selts alles 1831. a. Samal aastal alustasid uuesti legaalselt tegevust ka mõned aastad varjusurmas viibinud Tallinna, Tartu ja Kuressaare haruseltsid ning samuti abiseltsid, mis jäid tegutsema kogu 19. sajandi jooksul. Uue piibliseltsi väljaandel ilmus 1835. a. Tallinnas Piibli uus, kolmas parandatud trükk.

Kuigi piibliseltsid levitasid piibliraamatuid ning vaimulikku kirjandust suure hoolega, ei jõudnud Piibel ega selle osad igasse Eesti talutarre. Veel 1845. a. kirjutati, et ainult kolmandikul perekondadest on majas Piibel või Uus Testament. Ka polnud Evangeelse Piibliseltsi haruseltsid kaugeltki enam nii liikmerohked kui varem. Eestlaste arv liikmeskonnas oli väike. Seltside juhtimine ja asjaajamine oli juba täiesti kirikutegelaste kätte läinud.

1855. a. sai võimule Aleksander II, kelle valitsemisajal algasid taas vabamad ajad piibliseltside tegevuses. 1865. a. alustas Sankt-Peterburgis tööd täisajaga agent, kelle tegevuse algust võib pidada BVPS töö taastumisaajaks Venemaal. 1869. aastast alates juhtis seltsi tööd Venemaal William Nicolson, kes organiseeris kogu Vene impeeriumi seksioonideks ehk osadeks, kuhu asutas piiblidepood.

BVPS lõi tihedad sidemed ka Tartu piibliseltsidega ja 1872. a. rajati Tartusse piiblidepoo, mis tegutses Sankt-Peterburgi egiidi all kuni 1883. aastani, mil asutati depoo Riiga, juhtimaks tööd kogu Liivimaal. Tööle rakendati kolportöörid, kes käisid külast külla ja majast majja ning levitasid Piibleid ja piibliosi. Aastaid (alates 1893) juhtis Tartu piiblidepoo tööd Jüri Aunwerdt, kes oli alustanud oma tegevust Ameerika Piibliseltsi kolportöörina Eestimaal 1889. a. Töö Põhja-Eestis võttis enda peale Ameerika Piibliselts (ABS), kes töötas kohalike pastorite vahendusel. ABS tegutses alates 1850. aastatest kuni sajandi lõpuni.

Jaan Bärenson

Eesti Piibliseltsi peasekretär